

„MINTIS” (MINTIS PTY. LTD) – LIETUVIŠKA SPAUSTUVĖ
SIDNĖJUJE, AUSTRALIJOJE

Buvęs Australijos lietuvių draugijos pirmininkas Antanas Baužė, kuris iš Australijos valdžios 1948 metais gavo leidimą leisti lietuvišką laikraštį, man viename savo laišku kalbėjo taip: „1947 metų pabaigoj atvyko pirmas lietuvių transportas Australijon. Man pokario imigrantus lankant Bonegilla (prie Albury), girdėjau jų pageidavimus išleisti lietuvišką laikraštį. Kada aš galvojau išleisti lietuvišką laikraštį, tuo pačiu momentu kildavo mintis apie įsteigimą spaustuvės. Mano manymu, jie abu yra surišti. 1948 m. gruodžio mėn. iš cukrinių nendrių kirtimo Queenslande į Sydney parvyko rašytojas, teisininkas Juozas Žukauskas (*Lietuvoje buvęs šaulių žurnalo „Trimitas” viceredaktorius 1936–1938 m.* – Pr. Nagys) ir laikinai apsisusto pas mane. Aš jį buvau pakvietęs. „Mūsų Pastogė” buvo organizavimo stadijoje. Tuo pačiu laiku dairėmės ir įrengimų spaustuvei, kurią maniau steigti akcinės bendrovės pagrinduais”.

1949 m. sausio 26 d. spaustuvėje pasirodė pirmasis lietuviškas laikraštis „Mūsų pastogė”. Atsakomuoju redaktoriumi buvo Antanas Baužė, o redaktoriumi – Juozas Žukauskas. Spausdino australiška spaustuvė Publicity Press Sidnėje. Už šio numerio išspausdinimą sumokėta £56.7.10 (penkiasdešimt šeši svarai, septyni šiliniai ir dešimt pensų).

1950 metais A. Baužė pradėjo plačiau gvildinti spaustuvės steigimo mintį visuomenėje. Sidnėje priemiestyje, Dulwich Hill katalikų salėje, buvo susauktas visuomenės susirinkimas spaustuvės steigimo reikalui. Jame dalyvavo apie 30 žmonių. Spaustuvės steigimui visi pritarė, tačiau pinigų niekas neįmokėjo, nes mažai kas jų dar buvo susitaukęs. Jei kas kiek turėjo, tai pirkosi žemės sklypus ir statėsi garažėlius, kad turėtų kur gyventi.

Tačiau 1951 m. gegužės 30 d. buvo padaryta spaustuvės steigimo pradžia, kai Antanas Baužė, Jonas Karitonas, Mikas Malaitis, Aleksandras Mauragis, Pranas Nagys ir Vincas Šopys ryžosi į spaustuvės steigimo kasą įmokėti po vieną šimtą svarų, o 1951 m. liepos 11 d. papildė savo įnašus dar po 200 svarų. Taip buvo sukauptas pradinis spaustuvės steigimo kapitalas.

* Atsiminimų autorius P. Nagys gimė 1923 m. sausio 28 d. Utenos apskrities Vyžuonų valsčiaus Vyžuonų vienkiemyje. Mokėsi Vyžuonų pradžios mokykloje, Utenos gimnazijoje (nebaigė), 1940 m. įstojo į Vilniaus 4-ąją amatų mokyklą. Karo metais tarnavo lietuvių stovybos batalione, vietinėje rinktinėje, kovojo prieš Armiją Krajovą. Vokiečių 1944 m. areštuotas ir išvežtas į reichą. Po karo Vokietijoje mokėsi lietuvių perkeltųjų asmenų mokyklose, tarnavo amerikiečių kariuomenės inžinerijos kuopoje. 1947 m. išvyko į Australiją, dvejus metus dirbo žemės ūkyje, vėliau – spaustuviniu. Dalyvavo Australijos lietuvių bendruomenės veikloje, 1955–1956 ir 1963–1964 m. buvo krašto valdybos išdininkas, 1971–1972 m. – Tarybos atstovas Sidnėjaus apylinkė. Priklausė lietuvių chorams, 15 metų ėjo Sidnėjaus „Dainos” pirmininkio pareigas. Australijos lietuvių ir Lietuvos („Vorutoje”) laikraščiuose paskelbė choro veiklos apžvalgų, nekrologų ir sukakčių minėjimų, atsiminimų apie vietinę rinktinę. Visuomeninės reikšmės asmeninį archyvą 1994 m. perdavė Lietuvos nacionalinei bibliotekai (*redaktorių pastaba*).

Šie šeši steigėjai surengė daug pasitarimų, kurie nebuvo protokoluojami. Apie 30 vėlesnių „Minties“ spaustuvės protokolų, taip pat visa kita dokumentacija yra pas mane. Aš sukauptau ir daug su lietuviškais spaudiniais susijusių laiškų. Juos visus numatyta perduoti Lietuvos nacionalinei Martyno Mažvydo bibliotekai. Įtraukti daugiau akcininkų siekiant papildyti kapitalą nepavyko. Buvo atsiradę dar du kandidatai – Kazimieras Gilandis ir Albertas Alyta, tačiau jie pinigų neįmokėjo ir atkrito.

Valdžios įstaigose spaustuvė užregistruota „Minties“ (Mintis Pty. Ltd. General Printers) vardu. (*Registracijos įstatai yra pas mane* – P. Nagys). Registravimas įvyko 1951 m. rugpjūčio 8 dieną. Spaustuvei išnuomos patalpos Sidnėjaus Leichhardto priemiestyje, Fredbert Street gatvėje. Spausdinimo, rinkimo mašinos ir kitas inventorius nupirktas iš Carmichael & Co. ir Dolphin & Hannan firmų.

1951 m. liepos 11 d. posėdyje direktoriai pasiskirstė pareigomis: A. Baužė – vedėjas, Pr. Nagys ir V. Šopys – pavaduotojai, M. Malaitis – techniškų reikalų vedėjas, A. Mauragis – išdininkas, J. Karitonas – raštinės vedėjas.

1951 m. lapkričio 14 d. „Minties“ spaustuvėje buvo išspausdintas pirmasis „Mūsų pastogės“ savaitraščio numeris. Tai 143-4 laikraščio numeris. Jį surinko australas linotipininkas, o išspausdino Mikas Malaitis – direktorius, kuris Lietuvoje buvo dirbęs Atkočiūno ir „Spindulio“ spaustuvėse Kaune. Dabar jis dirba nuolatinio darbininku australų geležinkelio spaustuvėje. Du „Mūsų pastogės“ numeriai buvo išspausdinti auksinėmis raidėmis ir įteikti leidėjui Antanui Baužei ir tuometi iam redaktoriui Aleksandriui Mauragiui.

1951 m. gruodžio 16 d. 15 val., sekmadienį, įvyko oficialus „Minties“ spaustuvės atidarymas. Į atidarymą buvo pakviesti šie asmenys: Australijos lietuvių bendruomenės pirmininkas J. Vaičiaitis, Šv. Kazimiero katalikų draugijos pirmininkas J. Briedis, Sidnėjaus lietuvių kapelionas kun. P. Butkus, rašytojai P. Andriušis ir V. Kazokas, žurnalistas J. P. Kedys ir P. Sirgedas. Apie spaustuvės organizavimą kalbėjo A. Baužė. Atidarymo kalbą pasakė A. Mauragis, o atidarymo juostai nukirpti buvo pakviesta ponija Ona Baužienė, kuri gerai mokėdama anglų kalbą labai daug prisidėjo prie spaustuvės steigimo. M. Matulaitis susirinkusiems paaiškino techninius spaustuvės darbus. Svečiai, sveikindami spaustuvės steigėjus, linkėjo pasisekimo ir gražios ateities.

Įsikūrusiai naujai spaustuvei trūko darbo ir specialistų spaustuvininkų. Spaustuvės vedėjai buvo nepatyrę ir dažnai keitėsi. Visa tai lėtino spaustuvės pažangą. „Minties“ spaustuvei iš eilės vadovavo keletas vedėjų: A. Baužė – 1951.07.11 – 1951.11.6 ir 1952.03.19 – 1952.08.04.; A. Mauragis – 1951.11.26 – 1952.03.19 ir 1953.10.21 – 1953.11.17; V. Šopys – 1952.08.04 – 1953.02.15 ir 1955.01.15 – 1955.07.17; Pr. Nagys – 1953.02.15 – 1955.01.15 su vieno mėnesio pertrauka, kai dėl daugybės darbų spaustuvėje negalėjo eiti vedėjo pareigų ir jį pakeitė A. Mauragis.

Prieš pradėdamas vadovauti spaustuvei, mokiausi linotipininku. Įstoti į koledžą (mokyklą) negalėjau dėl amžiaus. Tuo metu į technikos mokyklų vakarinius kursus priėmė jaunuolius tik iki 18 metų amžiaus. Man buvo gerokai per dvidešimt. Nuėjęs į biblioteką, susiradau knygą apie linotipo mašiną. Iš jos ant kartono persibraižiau klaviatūrą ir užrašiau raides. Gavau nurodymų brošiūrėlę, kokiais rankų pirš-

tais kurias raides reikia spausti. Pritaikęs poziciją panašiai kaip ant linotipo, namuose dirbau po 12 valandų per dieną. Po trijų savaitių, nuėjęs į spaustuvę, paprasčiau australo linotipininko, dirbančio mūsų spaustuvėje, kad man padėtų paleisti mašiną ir parodytų, kaip ir ką daryti. Pradėjau darbą. Po kelių valandų pasiekiau tokį tempą, kokį ir namuose pasiekdavau. Toliau bedirbant įgūdžiai savaime tobulėjo.

1953 m. vasario 15 d. pradėjau vadovauti spaustuvei. V. Šopiui talkinant, prasi-dėjo darbų pažanga. Samdyti australai darbininkai negalėjo patenkinti mūsų reika-lavimų. Jiems svetima kalba buvo ne prie širdies. Be to, už rinkimą svetima kalba australai imdavo dvigubą atlyginimą. Taip buvo unijų nustatyta, ir unijų vadovai prižiūrėjo, kad darbininkai jų klausytų.

Linotipininkais dirbo Coltman George, Bailey Erik, Peturson Asbjorn (islan-das); lauzytoju (compozitor) – R. Lancett. Pirmaisiais metais pagelbėjo Noreika; jis Rygoje turėjo savo spaustuvę. Vėliau vakarais arba savaitgaliais taip pat buvo prisi-šaukiami dirbti du latviai, kurie buvo linotipininkai Latvijoje. Be nuolatinių spaus-tuvės darbininkų, buvo dar ir daugiau pagalbininkų, kurie ateidavo papildomai už-sidirbti pinigų. Tarp jų buvo italas, keletas vokiečių. Kurį laiką dirbo ir lietuvis Bro-nius Zumeris.

Man išmokus linotipininko amato, o V. Šopiui – lauzymo ir spausdinimo, darbai spaustuvėje pagyvėjo. Savo ruožtu aš mokiausi lauzymo ir spausdinimo, o V. Šopy-s – linotipininko amato. Gavome užsakymą spausdinti vengrų dvisavaitinį laikraštį „Del Kerjeste“, slovakų mėnraštį „Štit“ ir čekų mėnesinį laikraštį „Pacifik“. Dėl to darbų mums pakako. Spaustuvė pradėjo atsigausti, nes daug darbų buvo padaryta pačių akcininkų rankomis ir mažiau reikėjo išlaikyti samdomų darbininkų.

Man perėmus spaustuvę, reikėjo padengti daug susidariusių skolų. Padėčiai pa-gerejęs, savo asmeniškus pinigus atsiėmiau. Dažnesni akcininkų susirinkimai, kad ir informacinio pobūdžio, buvo naudingi. Mano pakviestas Jonas Karijotas, patikri-nęs atskaitomybę, darydavo pranešimus akcininkams. Nuo 1954 metų spaustuvės finansinė padėtis dar pagerėjo. Asmeniškios skolos buvo padengtos, ir teliko tik mė-nesiniai mokėjimai už mašinas. 1955 m. sausio 15 d. akcininkų posėdyje man buvo išreikšta padėka už pastangas ir sumanų vadovavimą įmonei.

Tokioje mažoje įmonėje būti akcininku aš nebenorėjau, nes nemačiau tikslo. 1955 m. liepos 17 d. „Minties“ spaustuvės akcininkų posėdyje aš pasiūliau parduoti savo akcijas. Kolegos direktoriai mano akcijų nepirko. Tada pasiūliau kitą sprendi-mą: „Jeigu visi sutinka parduoti man savo akcijas, tai aš iš visų jas nuperku“. Visi sutiko. Nuo šios dienos „Minties“ spaustuvė perėjo į mano, Prano Nagio, ir mano žmonos Elenos Nagienės rankas.

Spaustuvę perėmus į vienas rankas, ji dar labiau sustiprėjo. Nebereikėjo disku-tuoti, tartis. Teliko sprendimus daryti patiems, o tai buvo daug lengviau. Prie jau turimų darbų dar prisidėjo spausdinimas 32 puslapių slovenų mėnesinio žurnalo, kurį leido ir redagavo kunigas Bernard Ambrožič. Vėliau, prisidėjęs dar kitiems leidiniams, spaustuvės pažanga pasidarė ypač akivaizdi.

Įsigijome žemės sklypą parduotuvių rajone Sidnėjaus priemiestyje 417 Burwood Road, Belmore, kur vieta spaustuvei buvo kur kas geresnė. 1959 m. balandžio 9 d.

buvo gautas miesto savivaldybės leidimas pradėti verslą. Spaustuvę ir viršuje gyvenamąsias patalpas statė lietuvis statybininkas Lukauskas (Lucas & Co). 1960 m. rugpjūčio 8 d. spaustuvė buvo perkelta į naujas patalpas. Tą dieną suėjo devyneri metai nuo spaustuvės įsteigimo.

Prieš metus spaustuvėje pradėjęs dirbti ir padidinęs jos kapitalą Elenos Nagienės brolis Zigmąs Kyzelis tapo akcininku. Jis ėjo spaustuvės vedėjo pavaduotojo pareigas, Elena Nagienė – sekretorės.

„Minties“ spaustuvė brenavo, didėjo ir lietuviškų darbų patirtis. Be lietuviškų darbų, „Minties“ spaustuvėje buvo spausdinami įvairiakalbiai laikraščiai, knygos, smulkūs leidiniai. Jie ėjo lietuvių, latvių, estų, kroatų, slovėnų, serbų, vengrų, slovakų, čekų ir, žinoma, anglų kalbomis.

Apie spaustuvę susitelkė daug įvairių politinių srovių ir įvairių pažiūrų žmonių. Vieni ėmė spaustuvininkui diriguoti nespausdinti to, o kiti – ano. Vieni grasino susprogdinti spaustuvę, kiti naktimis gąsdino telefono skambučiais. Turint omenyje, kas darėsi Vakarų Europoje, kai buvo susprogdintos kelios spaustuvės, padaryta nuostolių ir moralinės žalos, tai ir čia reikėjo labai susirūpinti visų tų gąsdinimų padariniais. Man taip pat teko patirti daug nemalonumų. Vieną laikraštį baigus spausdinti, iš spaustuvės jį atsiimti atvykdavo su policijos apsauga. Buvome ir į teismą paduoti, kai redaktoriai nesielgė taip, kaip Australijos įstatymai reikalavo, – neįžeisti kitų per spaūdą. Čia, šiame krašte, spaustuvininkas yra atsakingas taip pat kaip ir redaktorius, leidėjas ir straipsnio autorius. Dėl to spaustuvininkas turėjo būti akyšas, kad nepraslinktų kokios užgauli žinutė, kad nereiktų dar kartą eiti į teismus. Kiti, ypač mūsų tautiečiai, to nežinodami, vis spaustuvininką kaltino, kad jis kišasi ne į savo reikalus. Visa tai manęs per daug neskaudino. (Savo žinioje turiu keletą laiškų bei advokatų, kurie atstovavo spaustuvei, patarimų).

Mūsų bendruomenėje buvo ramu tol, kol prasidėjo „bendradarbiavimas“ su sovietine Lietuva. Jau Justui Paleckiiui atvykus į Australiją, sulaukiau skambučių dėl demonstracijų prieš jį. Aš demonstracijų neorganizavau, žinoma, demonstracijose dalyvavau, nes to reikalavo mano sąžinė. Pradėjo komplikuotis politinė padėtis ir mūsų bendruomenėje, ne tikta spaustuvėje. Patyriau nuostolių – buvo įsilaužta į spaustuvę. Pagaliau teko patirti ir moralinės žalos. Nuėjęs prie bažnyčios, pradėjau gauti klausimų; kodėl tu, Nagy, spausdini prokomunistinių pažiūrų laikraštį? Nagy, kodėl tu nespausdini V. Kazoko, „Mūsų pastogės“ redaktoriaus, straipsnių, juos kontroliuoji? Kiti dar prasimanė visokių nebūtų dalykų. Aš į diskusijas su tokiais nesileidau. Visada ramiai reagavau į man pareikštus priekaištus. Kaltintojų buvo nedaug. Visi lietuviai mūsų spaustuvę rėmė, joje spausdino. Vienas kitas kairiųjų pažiūrų mus ignoravo. Iki 1970 metų viskas buvo gražu, ramu. 1970–ųjų metų įvykiai, kuriuos man tektų aprašyti, jau būtų kitas klausimas, nes prie jo buvo prisidėjusi bendruomenė. Čia buvo jau nebe vienos spaustuvės, bet visų lietuvių reikalas.

Metams bėgant, lietuviškų leidinių mažėjo. Daug lietuviškai skaitančiųjų išmirė, paseno. Lietuviškų šeimų jaunimas pasitraukė iš savo šeimų. Jos vis mažėjo. Dėl politinių jėgų kivirčo „Mūsų pastogė“ 1970 metais įsteigė savo spaustuvę. 1977 m. gruodžio 24 d. „Minties“ spaustuvės Nagių akcijas nupirko Zigmąs Kyzelis, kuris, keletą metų padirbęs, visą spaustuvę su darbais 1988 m. birželio 1 d. pardavė aust-

ralams. Pasiliko tiktai „Minties” vardą, tačiau ir jo daugiau nebevartoja. Jis turi kompiuterį ir spausdina įvairius darbus australams.

Su spaustuve likimą buvo susieję daug žmonių. Nuolatiniais darbininkais daug metų dirbo Pranas Nagys, Elena Nagienė, Juozas Nagys, Zigmas Kyzelis, Lorna Kyzelis ir Petras Ropė. Nevardysiu čia padienių darbininkų, kurie dirbdavo tada, kai buvo darbų, kurių negalėdavome patys padaryti.

„Minties” spaustuvė, be spausdinimo darbų, dar teikdavo įvairių kitų paslaugų jų prašantiesiems. Pavyzdžiui, nurodau keletą tų nemokamų darbų, kuriuos ir spaustuvė, ir aš, kaip jos vedėjas, prisiėmiau atlikti, kad lietuviškieji reikalai klostytųsi kuo sklandžiau. Spausdinant „Minties” spaustuvėje „Mūsų pastogę”, aš priimdavau trumpas žinias, perduodamas telefonu laikraščio redakcijai. Leisdavome naudotis „Minties” spaustuvės patalpomis posėdžiams ar kitiems reikalams. Australijos lietuvių bendruomenės krašto valdyba nuolatos posėdžiavo „Minties” spaustuvės patalpose 1963–1964 metais. Laikraščio „Lietuvos keliu” redaktorių kolektyvo posėdžiai taip pat vyko „Minties” spaustuvės patalpose. Jose nuolat buvo antikomunistinio žurnalo „News Digest International” ekspedicija. „Minties” spaustuvėje buvo laikomos 1961 metais išleisto Australijos lietuvių metraščio knygos, ir aš, kaip krašto valdybos įgaliotinis, jas išduodavau.

Point Clare,
Australija

Įteikta 1994 m. lapkričio mėn.